

Віталій Докаш
(Чернівці)

МИСЛИТЕЛІ ДАВНЬОГО І СУЧАСНОГО СВІТУ ПРО ОРАТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО ОРАТОР

Про якості оратора

Якщо хто вирішив оволодіти красномовством по-справжньому, він повинен бути людиною справедливою і тямучою у справах справедливості.

(Платон)

Обов'язок оратора – говорити правду.

(Платон)

Я стверджую, що якби у будь-яке місто прибули оратор і лікар і якби у Народному зібранні чи у будь-якому іншому зібранні зав'язалася суперечка, кого з двох обрати лікарем, то на лікаря ніхто і дивитися не схотів би, а обрали б того, хто володіє словом, – варто було б йому лише забажати...

Оратор здатен виступати проти будь-якого супротивника і з будь-якого приводу так, що переконає натовп швидше від усякого іншого... Але зовсім не слід з цієї причини віднімати славу ні у лікаря (хоча оратор і міг би це зробити), ні у решти знавців своєї справи.

(Платон)

...Оратор користується народною прихильністю лише тоді, коли завчасно продумає, що буде говорити: лише цим доводить він свою відданість народу, а той, хто не турбується, як буде сприйнята його промова, діє... як людина, яка більше спирається на силу, ніж на переконання.

(Демосфен)

Ну а хто ж є обманником держави? Хіба це не той, хто говорить одне, а думає інше?... А чи можна назвати ще інший злочин з боку оратора, який би заслуговував більш тяжкого звинувачення, ніж те, коли він для себе думає не те, що говорить на словах?

(Демосфен)

Ні, нічим не можна принести більшої шкоди, ніж повідомляючи брехню. Саме так, якщо ті люди, в яких державна діяльність полягає у промовах, не будуть казати правду, тоді хіба можна рятівно керувати державою?

(Демосфен)

Оратор повинен стояти, як озброєний воїн у Лаві, розв'язувати справи великої важливості і завжди прагнути перемогти.

(Квінтіліан)

Оратор красномовніший тільки тоді, коли всім здається, що він говорить правду.

(Квінтіліан)

Я щиро скажу, що там немає прямого красномовства, де не видно жодної ознаки, за якою можна було б пізнати людину мужню й добродійну.

(Квінтіліан)

Оратором є лише той, хто в змозі говорити з кожного питання гарно, вишукано і переконливо, відповідно до важливості предметів, на користь часові і для задоволення слухачів.

(Тацит)

Не може бути оратором і ніколи ним не був той, хто, наче воїн, який вступає у всеозброєнні у битву, не з'являвся на форумі, озброєний усіма знаннями.

(Тацит)

Найбільша цінність оратора – не тільки сказати те, що потрібно, але і не сказати того, чого не треба.

(Цицерон)

Найкращий оратор є той, хто своїм словом і повчає слухачів, і дає насолоду, і справляє на них сильне враження.

Вчити – обов'язок оратора, давати насолоду – честь, яка надається слухачу, справляти ж сильне враження – необхідно.

(Цицерон)

...Балакучих людей знав я декількох, а красномовну людину – досі жодної. Балакучою тут я називаю таку людину, яка може досить розумно і ясно говорити перед пересічними людьми, керуючись загальноживаними поняттями, а красномовною – тільки ту, яка будь-який обраний нею предмет може розкрити й прикрасити так, щоб він став більш вражаючим і пишним, і яка засвоїла і запам'ятала всі ті знання, що можуть служити джерелом красномовства.

(Цицерон)

Що стосується вправ для розвитку голосу, дихання, рухів тіла й, нарешті, язика, то для них потрібні не стільки правила науки, скільки праця. Тут необхідно з великою суворістю відбирати собі взірці для наслідування; причому приглядатися ми повинні не лише до ораторів, а й до акторів, щоб наша невправність не вилася в якусь огидну й шкідливу звичку.

(Цицерон)

Оратор говорить не з тим єдино, щоб його розуміли. Головний його намір, щоб переконати й схвилювати, у чому він не зможе перемогти, якщо не відшукає насолоди. Він хоче увійти у розум і серце, а це він не інакше зможе зробити, як проходячи через уяву...

(Ш. Роллен)

Говорити багато й добре є даром гострого розуму, говорити мало й добре є властивістю мудрого, говорити багато й погано означає дурня, говорити мало й погано є ознакою безумного.

(Ф. Ларошфуко)

Гонористість – найбільша перешкода істинному красномовству.

(К. Гільті)

...Оратор, проповідник також з'являються перед публікою власною персоною, подібно до актора... Але тут велика різниця. Оратор з'являється перед слухачами для того, щоб говорити, а не для того, щоб виставляти себе напоказ: він виступає у своєму власному вигляді, грає не когось іншого, а тільки себе самого, говорить від власного імені, висловлює чи повинен висловлювати тільки власні думки; оскільки людина і дійова особа тут єдині, він на своєму місці... Але актор на сцені, розігруючи чужі почуття, проголошуючи лише те, ще йому вказано, зображуючи часто якусь фантастичну істоту, розчиняється і начебто щезає у своєму герої.

(Жан Жак Руссо)

Нічого немає легшого, як відрізнити людину, яка добре відчуває, але погано говорить, від тієї, яка добре говорить і нічого не відчуває.

(Д. Дідро)

...Без відомих природних обдарувань оратором бути неможливо, але теорія покаже початківцю, як слід користуватися тими фізичними засобами, які дала йому природа, як слід впливати на розум і серце його слухачів.

(А. Левенстім)

Бажаючий гарно говорити або писати повинен обов'язково добре роздумувати й хороший мати смак...

(І. Зульцер)

Красномовний софіст, який, проте, не любить логіки, порівняно з оратором-філософом – це те саме, що спритний фокусник порівняно з математиком.

(С. Шамфор)

Платон, поєднуючи мудрість із красномовством, майстерно схилив до себе серця і дух своїх слухачів не блюзнірством і хитрощами, але найбільше силою істини.

(К. Віланд)

Говори з переконанням – слова й вплив на слухачів прийдуть самі собою.

(Й. Гете)

Тільки забуваючи про самих себе, можемо ми захопитися якою-небудь справою і зробитися її апостолом. Політичний діяч захоплює маси, коли бореться за дорогу для нього справу; оратор, коли виступає з промовою і турбується тільки про успіх тієї ідеї, яку він хоче викласти перед своїми слухачами; чим глибше у ній переконаний, чим більше захоплений нею, тим менше він буде думати про власну особу, про те, як він увійде, як поклониться аудиторії, чи про ефектну кінцівку, яку він приготував для закінчення своєї промови.

(П. Дюбуа)

Джерело красномовства – у серці.

(Дж. Мілль)'

Не можна бути красномовним оратором без пристрасного прагнення добра й свободи.

(Е. Ренан)

СИЛА Й КРАСА КРАСНОМОВСТВА

Красномовство є мистецтвом управляти умами.

(Платон)

Красномовство належить до тих мистецтв, які усе здійснюють і усього досягають словом...
Адже воно зібрало й тримає у своїх руках, можна сказати, сили усіх мистецтв!

(Платон)

Заговори, щоб я тебе побачив.

(Сократ)

Красномовству властиво захоплювати серця і хвилювати їх усякими способами. Воно то вривається в думки, то закрадається в них, сіє нове переконання, визволяє вкорінене.

(Цицерон)

Красномовство необхідне таке, яке відкидало б усяку нещирість й манірність, але яке, однак, мало б здоровий блиск і переймало красу від сил своїх. Бо у промові повинно бути те саме, що буває у тілі людському, яке бере свої істинні прикраси від доброї своєї будови.

(Ш. Роллен)

Красномовство – це мистецтво говорити так, щоб ті, до кого ми звертаємося, слухали не лише без труднощів, але із задоволенням, і щоб захоплені метою й підбурені самолюбством, вони захотіли глибше у неї проникнути.

(Б. Паскаль)

Істинне красномовство – це вміння сказати все, що і треба, і не більше, ніж треба.

(Ф. Ларошфуко)

Кінцева мета красномовства – переконувати людей...

(Ф. Честерфілд)

Істинне красномовство виникає найбільш природним способом із того, що говорять, про те, що думають і чим і щоденно живуть, – з думок і уявлень, для нас цілком і буденних.

(К. Гільті)

Красномовство – це дар, який дозволяє нам оволодіти розумом і серцем співрозмовника, здатність тлумачити чи навіяти йому все, що нам потрібно...

(Ж. Лайбрюйер)

...Завдяки красномовству нас може полонити людина, на яку ми звичайно не звертаємо уваги. Розум не лише одухотворює тіло, але певною мірою оновлює його, почуття й думки, які змінюють одне одного, оживляють обличчя і надають йому то один, то інший вираз; розумна промова надовго приковує увагу до однієї й тієї самої людини.

(Жан Жак Руссо)

Красномовство давніх часів, тобто красномовство високе й пристрасне більше відповідає правильному смаку, ніж красномовство сучасне; воно розумніше і доказовіше, якщо ним правильно користуватися, воно завжди матиме великий вплив на людство... Якщо я не помиляюсь, наше сучасне красномовство належить до такого роду красномовства, яке критики давніх часів іменували красномовством античним, тобто помірним, вишуканим і тонким, яке більш повчало розум, ніж зачіпало почуття, і при якому промова йшла у тоні простої розмови й розвитку аргументації.

(Д. Юм)

Красномовство – це не що інше, як уміння надавати красу логічним побудовам.

(Д. Дідро)

Красномовство є вірним виразом істинного почуття.

(Ж. -Ф. Лагарп)

Немає красномовства без думок... Але для красномовства недостатньо ще того, що заготовлений у вас достатній запас думок: вони надають тільки силу й служать основою. Відчуття становлять його чарівність. Вони лише надають творінню той цілющий теплотвір, який зігріває душу, полонить її й рухає нею... Стрімкість, яка є достоїнством красномовства, може бути плодом тільки душі полум'яної, чутливої й абсолютно прив'язаної до свого предмета.

(А. Тома)

Зброя красномовства вимагає мудрості й чесності. Красномовство однаково має свої небезпеки, як і користь: все залежить від вживання; воно може бути й щитом невинності, й мечем мужності, й кинджалом зломовності.

(Л. Сегюр)

Ораторське мистецтво користується всіма вигодами поезії й усіма її правами...

(Й.Гете)

Я не знаю, чому красномовство відносять до розряду мистецтв. Воно за своєю метою і значенням повинно стояти значно вище.

(Ф. Вейсс)

Справжнє красномовство полягає у сутності, зовсім не у словах.

(Ш. Сент-Бев)

Одне слово, сказане від щирого серця, діє на наш розум сильніше усяких найважливіших доказів і переконливіше усяких розмірковувань, а особливо, коли воно сказане саме тоді, коли треба...

(А. Франс)

Красномовство – це теж вид мистецтва, і та обставина, що воно не розвивається саме як вид мистецтва, здавалося б, суперечить духові нашої епохи, епохи словесних битв... Можливо, слід передусім розширити коло людей, які виступають публічно, щоб красномовство знову могло воскреснути як вид мистецтва. Тоді ми побачимо, що ораторське мистецтво може виявитися у різноманітних формах і, скажімо, поряд із промовою на зборах, надмогильним словом тощо і доповідь чи лекція можуть стати твором мистецтва.

(Й. Бехер)

ПРО ОРАТОРСЬКЕ СЛОВО.
ГАРМОНІЯ ДУМКИ І СЛОВА, ЕТОСУ Й ПАФОСУ.
ПЕРЕВАГИ ЖИВОГО СЛОВА

Перш за все слід пізнати істину стосовно будь-якої речі, про яку говориш чи пишеш.

(Платон)

Промови достойної людини завжди спрямовані до вищого блага, вона ніколи не буде говорити навмання.

(Платон)

...Тільки в промовах повчальних, які проголошуються заради повчання, у промовах про справедливість, красу й благо є ясність, досконалість, які варті старань.

(Платон)

Не слова й не звук голосу становлять славу оратора, але спрямування його політики;

(Демосфен)

Не те добре, коли кричать великим голосом, але те велике, коли говорять добре.

(Демосфен)

Всяке слово, якщо за ним не буде справ, уявляється чимось даремним і пустим.

Ні красномовне слово не може приховати поганство діяння, ні хороше діяння не може бути заплямоване огудним словом.

(Демокрит)

Все, про що маєш намір ти сказати, розглянь перше в умі своєму, бо у багатьох язик випереджає й саму думку.

(Ісократ)

Достоїнство стилю полягає в ясності: доказом цього служить те, що якщо промова не ясна, вона не досягає своєї мети. Стиль не повинен бути ні занадто низьким, ні занадто високим, але повинен відповідати предметові мовлення.

(Аристотель)

Загальний тон промови слід обирати такий, який найбільшою мірою утримує увагу слухачів і який не тільки їх усолоджує, а й насолоджує без пересичення... Хто в змозі довго пити чи їсти тільки солодке? А помірного смаку їжа й пиття легко позбавляють нас пересичення. Так у всіх випадках надмірна насолода межує з огидою.

(Цицерон)

Ми часто говоримо, що одне доречне, а друге недоречне – адже ми часто висловлюємось так про будь-які слова і вчинки, малі й великі, і кожного разу буває видно, наскільки важливе це поняття. Адже «доречно» і «потрібно» – два різних поняття, і засади їхні різні. «Потрібно» означає обов'язковість безвідносно, яку слід наслідувати завжди і у всьому; «доречно» означає начебто відповідність і згідність із обставинами та особами. Це стосується як вчинків, так і власне слів, а також виразу обличчя, рухів, ходи; усе протилежне буде недоречним.

(Цицерон)

Промова буває трьох родів: деякі відрізнялись якимось окремим родом, але дуже мало хто у всіх трьох однаково. Були оратори, так би мовити, балакучі, які мали однаково величну поважність думок і пишність слів, сильні, різноманітні, пишні, поважні, здатні й готові хвилювати й полонити душі, причому одні досягали цього промовою різкою, суворою, грубою, незавершеною й незаокругленою, а другі – гладкою, стрункою й завершеною. Були, навпаки, оратори сухі, вишукані, здатні все подати ясно і без подробиць, промовою влучною, відточеною й стислою; промова цього роду у деяких була майстерною, але не обробленою і спеціально уподібнювалася ними до промови грубої й невмілої, а в інших при тій самій бідності досягала благозвучності й вишуканості і була навіть квітчастою і помірно пишною. Але також розташований між ними середній і начебто помірний рід промови, який не має ні

вишуканості других, ні буремності перших, суміжний з обома, який входить до складу такого роду, як кажуть, тече єдиним потоком, нічим не виявляючись, крім легкості й рівномірності: хіба що щось вплете, як у вінок, декілька бутонів, прикрашаючи промову скромним убором слів і думок.

(Цицерон)

Не повинно бути у промові оратора жодного слова, зараженого начебто іржею, жодного смислу, зробленого важко й не плавно за прикладом наших літописців; нехай уникає оратор бридких і низьких жартів, нехай вводить у твір свій різноманітність...

(Тацит)

...Якщо правда, що невинність і красномовство одне й те саме, то на цій підставі я прямо й відкрито заявляю, що нікому у красномовстві не поступлюся. Хто ж, справді, виявиться у цьому випадку красномовнішим за мене, коли я ніколи не роздумував ні про що таке, чого б не наважився сказати голосно?

(Апулей)

Багато говорити і багато сказати не те саме.

(Софокл)

Монети, які найбільше цінуються, – ті, які мають найбільшу вартість при найменшому об'ємі; так і сила промови полягає в умінні висловити багато чого кількома словами.

(Плутарх)

Або якомога коротше, або якомога приємніше.

(Плутарх)

Відчуйте передусім у собі ті пристрасті, які ви сподіваєтесь викликати в інших.

(Горацій)

Прекрасна справа – уміти у всіх випадках добре володіти словом, але найпрекраснішим уявляється мені таке уміння, коли того вимагає необхідність.

(Дж. Боккаччо)

Немає нічого красномовнішого, ніж глибокі роздуми.

(Н. Трюбле)

Красномовство повинно бути стрімким. Якщо воно таким не буде, тоді не стільки справить враження, та й не справить його взагалі, якщо надто довго буде зупинятися на одних відчуттях і одних думках.

(Н. Трюбле)

Справжній оратор прикрашає свою промову тільки світлими істинами, найблагороднішими почуттями, виразами сильними й відповідними тому, що бажає він навіяти; він мислить, відчуває, і слова йдуть. Людина, обдарована великою душею, з деяким природним хистом говорити... ніколи не повинна боятися браку виразів. Її найнезначніші промови матимуть вірцеві риси, яким високомовні красномовці не в змозі навіть наслідувати.

(Ф. Фенелон)

Більша частина людей, які хочуть зробити гарні речі, шукає всюди без розбору пишні вирази; вона гадає, що все зробила, якщо назбирала купу чудових і пустих думок: вона прагне тільки обтяжити свої промови прикрасами, подібно до поганих кухарів, які не вміють нічого приправити як належить і, думаючи, як надати кращого смаку стравам, кладуть у них багато солі й перцю.

(Ф. Фенелон)

Є стиль засліплюючий, який приваблює пустим блиском виразів, який ганяється безупинно за маловажними й дитячими думками, або який забрідає у загальні місця, позбавлені усякого смислу, або який сяє не знаю якими квіточками, які опадають, як тільки їх потрусять, або який, нарешті, підноситься до хмар, щоб ухопити високе. Усе це не є істинне красномовство, але смішні й пусті убори.

(Ш. Роллен)

Істотне повинне поєднуватися з приємним, але приємне слід черпати тільки в істинному.

(Б. Паскаль)

Ми повинні зберегти пам'ять не про одні тільки діяння людей, а й про їх слова...

Справді, не можна не погодитися, що промови людей, переповнених досвідом про важливі й складні справи і обставини, настільки ж слугують до примноження знань, наскільки дають поживу красномовству.

(Ф. Бекон)

...Не такою вже є малою влада уяви в області переконання, яке здійснюється силою красномовства. Адже якщо майстерна промова здатна голубити, запалювати, полонити у будь-яку сторону розум людей, то все це відбувається завдяки активній діяльності уяви.

(Ф. Бекон)

Там, де переконання було головним засобом спрямування суспільства, де людей перше переконували, а потім закликали до дій, – там значно зростало красномовство.

(А. Шефтсбері)

Ніщо не є таким красномовним, як пристрасті наші, особливо коли йдеться про захист прав їхніх. Вони породжують дотепність, прикрашену красномовністю... Легко розрізнити можна людину, яка захищає істину, і людину, яка захищає предмет пристрасті своєї. Перша говорить коротко, ясно, спокійно; остання ж говорить широко й довго, хитросплетено, з таким жаром і полум'яністю, що не важко побачити джерело красномовності її. Присутність духу першого походить від упевненості, а надмірний жар останньої – від невпевненості, яка всередині неї живе.

(Е. Юнг)

Мовлення, яке я люблю, це безхитрісне, просте мовлення, таке саме на папері, як і на вустах; мовлення соковите й гостре, стисле й щільне, не стільки тонке й пригладжене, скільки могутнє й суворе; швидше складне, ніж нудне; вільне від усякої набундюченості, невимушене, сміливе; кожний шматок його повинен виконувати свою справу...

(М. Монтень)

Але хіба не правда, що дзвінка цитата спокушає нас більше, ніж правдиве мовлення?

(М. Монтень)

Є галузі, в яких посередність нестерпна: поезія, музика, ораторське мистецтво.

Які тортури слухати, як оратор пихато виголошує нудну промову або поганий поет з пафосом читає посередні вірші!

(Ж. Лабрюйєр)

Є такі люди, які говорять раніше, ніж подумують, є й такі, котрі, навпаки, втомливо уважні до того, що вони говорять... Страждаєш від тяжкої роботи їхнього розуму. Вони начебто навантажені фразами й різними зворотами. У них все продумане, навіть жести й постава; вони не ризикують ні найменшим слівцем, хоча б воно могло справити найкращий ефект, у них не вирветься нічого несподівано вдалого, мовлення їхнє не тече вільним потоком: вони говорять правильно й нудно.

(Ж. Лабрюйєр)

Великі інтереси – великі пристрасті. Ось джерело великих слів, повновагомих слів.

(Д. Дідро)

Хвилююче питання несподівано пробуджує красномовність у людині.

(Д. Дідро)

Хоч би якою високою була майстерність, без ідеалу немає істинної краси. Краса ідеалу вражає всіх людей без винятку, краса майстерності приваблює лише знавця... Істинне красномовство буде непомітним. Якщо я помічаю вашу красномовність, отже, ви недостатньо

красномовні. Різниця між достоїнством майстерності й достоїнством ідеалу в тому, що одне полонить зір, а друге полонить душу.

(Д. Дідро)

Уміння ненароком зронити фразу – один із найважливіших секретів красномовства.

(С. Шамфор)

Філософія розпізнає добродійності, корисні з точки зору моральної й громадянської, красномовство створює їм славу.

(С. Шамфор)

Промова, так само як і наші вчинки, справляє сприятливе враження тільки тоді, коли вона сповнена невимушеності, простоти й щирості.

(Ф. Вейсс)

Дбай більше про істину слів, ніж про красу мовлення.

(К. Еккартсгаузен)

Сказати що-небудь ґрунтовне і водночас дуже гарно – справа нелегка; принаймні в той момент, коли відчуваєш красу, не завжди вловлюєш ґрунтовність.

(Г. Ліхтенберг)

Справжнє красномовство полягає у сутності, але зовсім не у словах.

(Ш. Сент-Бев)

Доки кожне слово вимовляється правдиво, доти і мистецтво слова удосконалюється....

(Дж. Рескін)

Тільки щиро висловлюючись, ви можете навчитися думати.

(Дж. Рескін)

Як часто неправильно вжите слово породжує помилкові судження!

(Г. Спенсер)

Слово... є певною мірою стимулом розуму. Але коли словом занадто захоплюються і відривають його від реальності, воно вже втрачає зв'язок з дійсністю і стає сильним засобом сп'яніння розуму...

Перший симптом – це незмірно велика кількість слів для вираження пустого й короткого змісту. Скоро постає другий симптом: базікання, яке не виражає ніякого змісту. У цьому випадку набір голосних і приголосних вражає уяву письменника, оратора, слова ллються потоком, розум збуджується безперервною вібрацією слухових перетинок. За цим настає явне ослаблення розуму... Вживаються слова заради задоволення, яке дається їхнім звучанням, без усякої поваги до тої частини людської природи, яка називається інтелектом.

(Т. Майореску)

Якою великою є перевага живого слова перед написаним! Люди зачаровуються жестом, голосом, усією навколишньою обстановкою... Якщо вони хоч трохи прихильні до мовця, вони спочатку захоплюються, а потім уже прагнуть зрозуміти, що він говорить... У письменника немає таких палких прихильників: його твір читають у вільний час у селі чи в тиші кабінету; люди не збираються разом, щоб йому аплодувати... хоч би якою хорошою була його книга, її читають із упередженою думкою, що вона є посередньою... це не звуки, які тануть у повітрі й забуваються: що написано, того не зітреш.

(Ж. Лабрюйєр)

Животворне слово людини справляє на нас таку дію, яку не справляють ні книги, ні роздуми; воно сильніше за душу, глибше вкорінює в неї враження.

(О. Пелліко)

...Писемне слово... все ж більш абстрактне й обмежене, менш вільне, ніж усне, якому всю його вагомість може надати безпосередньо присутня особа.

(Л. Фейєрбах)

Написане слово – це бідняк, який пробиває собі шлях у світ власними зусиллями, у той час як усне, живе слово досягає вищих посад завдяки рекомендаціям її світлості княгині фантазії та її камердинерів – очей та вух.

(Л. Фейєрбах)

Усне мовлення – одне з найсильніших знарядь людини... Між книгою прочитаною і книгою переказаною немає ніякої різниці в ідеях; але ці ідеї, які виводять із вуст натхненної ними людини, доходять до мозку натовпу за допомогою вуха, яке є широкою дорогою для чуття... Слово вимовлене має значення переважно апостоличне: його бачать, його відчують, воно животрепетне і схоплюється цілком, просякнуте враженнями й ширянням людського духу.

(П. Мантегацца)

Чимало скарбниць у світі відкривається, як Сезам казкового Алі-Баби, словесним ключем.

(Ван-Дайк)

Слова – єдине, що буде жити вічно.

(Гезлітт)

Немає нічого сильнішого за слово.

(Менандр)

Ти постарайся знайти більше, ніж сказано в словах.

(Овідій)

Гнучкий язик людини; промов у ньому – край непочатий. Царство словесне невичерпне по усіх напрямках.

(Гомер)

Бесіда – мистецтво, в якому суперником людини виступає усе людство.

(Емерсон)

ПРО ПОБУДОВУ ПРОМОВИ, КОМПОЗИЦІЯ ВИСТУПУ

Усяка промова повинна бути складена, наче жива істота, – у неї повинне бути тіло з головою й ногами, причому тулуб і кінцівки повинні пасувати одне одному і відповідати цілому.

(Платон)

У чому полягає мистецтво промов: вони не повинні бути ні довгими, ні короткими, але в міру.

(Платон)

Тільки розробка предмета робить промову захоплюючою: адже пізнати самі предмети зовсім не складно. Що ж є, отже, надбанням мистецтва? Створити вступ до промови, причому привернути слухача, збудити його увагу й підготувати його до своїх повчань, викласти справу коротко та ясно, щоб усе в ній було зрозумілим; обґрунтувати свою точку зору та спростувати протилежну і зробити це не хаотично, а за допомогою такої побудови окремих доказів, щоб загальні наслідки випливали і з часткових доказів; нарешті, замкнути все це запальним або заспокійливим висновком.

(Цицерон)

У промові повинне бути те саме, що буває у тілі людському, яке має свої істинні окраси від гарної своєї будови.

(Ш. Роллен)

...Бійся одразу переходити до справи, якщо слухачі щось мають проти неї: щоб ліквідувати упередження, потрібні деякі непрямі шляхи, як потрібні зм'якшувальні припарки перед втиранням мазі.

(Ф. Бекон)

Форма, в яку одягнені думки оратора, збуджує увагу й захоплення натовпу.

(Ф. Честерфілд)

Як правило, людина здатна сприймати таку промову, тривалість якої в середньому становить три чверті години, після чого сприйняття падає. Починаючи з цього моменту, плюс, якого домігся оратор, нестримно перетворюється у мінус, і оратор повинен радіти, якщо при перевищенні середньої тривалості промови плюс і мінус ще знаходяться у стані рівноваги.

(І. Бехер)

Вступ до ораторської промови є тим самим, що й для тіла людського голова. Вступ є найбільш помітна й відчутна частина: його слухають з більшою уважністю, він привертає або відволікає увагу слухачів. Часто, якщо вступ красномовний, слухачі у таке приходять засліплення, що огріхи в інших частинах промови ніким не бувають помічені; якщо ж він поганий, то хоч би якою решта твору була прекрасною, оратор приймається всіма без задоволення; настільки сильні перші враження.

Вступ взагалі повинен бути скромним і простим; оратор, починаючи говорити шанобливо, може помалу закрадатися в розум своїх слухачів і після того зробитися абсолютним їхнім володарем.

(Г. Гайар)

...Звичайно приділяють більше уваги початку й вступній частині своїх промов, ніж їхньому висновку...

Потрібно не лише завчасно обдумувати закінчення промови, яке стосується безпосередньо самої справи, але й подбати про ті слова, якими можна було б вишукано й дотепно завершити свою промову...

(Ф. Бекон)

Закінчення, або завершення, промови справедливо можна назвати ораторським пробним каменем; ось тут він повинен зовсім подолати впертість недовірливих і упередженням переповнених слухачів...

(Г. Гайар)

Звичайно бояться вступу до промови, але я думаю, що ті, які вміло роблять відступи, подібні до довгоруких, – вони більше можуть захопити.

(Ш. Монтеск'є)

Коли стала ясною головна, основна думка, ідея усієї промови, тоді чи не стає вона принципом і джерелом решти? Частковості, не пов'язані ні між собою, ні з головною думкою промови, хоч би як багато їх було, не становлять іще багатства думки: без внутрішнього зв'язку промова не може бути складена з них, і живий організм промови не сформується. Якщо знайдено ідею, сутність, то, хоча вона й проста, однак не тільки не виключає, але, навпаки, об'єднує й зв'язує усі частковості разом; тоді-то вони й цілком визначаються, вкладаючись і виступаючи у певному порядку.

(Оле-Ляпрюн)

Оратори, які ніяк не можуть зупинитися, – справжні мучителі слухачів; оплески, які лунають у довгоочікуваному кінці, сприймаються як зітхання, як подяка за те, що нарешті прийшов кінець... Є оратори, майстри публічних виступів, які завчасно точно намічають кінець, щоб потім не шукати його і не знищити цими пошуками ефекту всієї промови.

(І. Бехер)

Розвиваючи думку у промові, слід спочатку схему її вкласти в розум слухача, потім у наочному порівнянні показати її уяві і, нарешті, на м'якій ліричній підкладці обережно покласти її на слухаюче серце, і тоді слухач – Ваш військовополонений і сам не втече від Вас, навіть коли Ви відпустите його на волю, залишиться слухняним Вашим слухачем.

(В. О. Ключевський)

Лекція, переобтяжена фактами, нагадує вогнище, настільки завалене дровами, що воно починає загасати.

(Д. І. Менделєєв)

Кінець – розв’язання всієї промови... Кінець повинен бути таким, щоб слухачі відчули (не тільки у тоні лектора, це обов’язково), що далі говорити нема чого.

(А. Коні)

Якщо думка стрибає з предмета на предмет, перекидається, якщо головне постійно переривається, тоді таку промову майже неможливо слухати. Слід побудувати план так, щоб друга думка впливала з першої, третя – з другої тощо. Або щоб був природний перехід від одного до другого. Природна течія думки дає, крім розумової, глибоку естетичну насолоду.

(А. Коні)

ОРАТОР І АУДИТОРІЯ КОНТАКТ ОРАТОРА З АУДИТОРІЄЮ

Усякому, хто творить промову, годиться прилаштовуватися до слухачів, хто не хоче слів на вітер кидати...

(Сократ)

Є три причини, які збуджують довір’я до мовця, тому що є рівно стільки речей, в силу яких ми віримо без доказів, – це розум, доброчесність і благоприхильність... Крім цих (трьох причин), немає ніяких інших. Якщо таким чином, слухачам здається, що оратор має усі ці якості, вони неодмінно проймаються до нього довір’ям.

(Аристотель)

Слухач завжди співчуває оратору, який говорить із почуттям, якщо навіть він не говорить нічого ґрунтовного; ось таким способом багато ораторів за допомогою тільки шуму справляють сильне враження на слухачів.

(Аристотель)

Тоді як в інших мистецтвах найвище якраз те, що найдалі віддаляється від думок і поглядів профанів, – в ораторському мистецтві було б найбільшою помилкою відхилитися від звичайних зворотів мови й від середнього людського розуміння.

(Цицерон)

Збуджувати сміх оратор має не тільки тому, що сама веселість, викликана оратором серед слухачів, робить їх доброзичливими до нього, не тільки тому, що всі дивуються дотепності, яка часто криється в одному слові, особливо коли воно сказане при сперечанні чи нападі. Але це необхідно й тому, що, збуджуючи сміх, оратор або розбиває, або заплутує, або принижує, або страхає, .. або втихомирює супротивника...

(Цицерон)

Змагання вимагає великих зусиль від оратора. Тут корисніша поміркованість, а іноді й терплячість.

(Квінтіліан)

Занадто вільні оратори не знають, що ненависть дієвіша, ніж лайка; бо збуджена нами ненависть робить ненависним нашого супротивника, а наша лайка робить ненависними нас самих.

(Квінтіліан)

...Красномовство полягає в умінні встановлювати зв’язок між умами й серцями наших слухачів і нашими власними думками і словами, а це означає, що передусім ми повинні добре вивчити людське серце, знати всі його пружини, лише тоді наша промова дійде до нього і його переконає. Станемо самі на місце тих, хто нас слухає, і перевіримо на самих себе, чи є вірною обрана нами форма, чи гармонує вона з темою, чи справляє на тих, хто зібрався, таке враження, що вони не в змозі їй протистояти. Слід по можливості зберігати простоту й природність, не перебільшувати дрібниць, не применшувати значного. Форма повинна бути вишуканою, але цього замало, вона повинна відповідати змістові й мати в собі усе необхідне, але тільки необхідне.

(Б. Паскаль)

Якби ми могли так само досконало говорити, як ми відчуваємо, тоді б оратори зустріли мало незговірних слухачів.

(Г. Ліхтенберг)

Відомо, що, проголошуючи промову, я повинен передусім потурбуватися про те, щоб переконати своїх слухачів... Найсильніше ж переконання – обіцянка сказати нові й дуже важливі речі, щоб привернути увагу аудиторії.

(А. Дайте)

Одна справа земля на початку весни, готова до прийому в себе насіння трав і квітів, інша – взимку; різні пори року по-різному схильні до прийому насіння... Тому й слова, які начебто насіння дій, мають досить обережно вживатися, щоб добре були сприйняті й дали плоди. Тому час має бути передбачений як мовцем, так і тим, хто має слухати: справді, якщо перший висловлюється, будучи далеко не прихильним до цього, тоді слова його найбільше завдають шкоди, а якщо слухач зовсім не прихильний до сприйняття, тоді слова сприймаються погано, хоч би якими хорошими вони були.

(А. Дайте)

Є люди, які говорять гарно, але пишуть далеко не так. Це буває тому, що місце, слухачі тощо схвильовують їх і видобувають з їхнього розуму більше, ніж вони могли б дати без цього тепла.

(Б. Паскаль)

Якщо хочеш переконати, прагни перш за все сподобатися, прагни, щоб голос твій звучав гармонійно, щоб кожний склад твій був ясно відбитий, щоб головні пункти у твоїй промові та її висновок звучали сильно й голосно. Все повинно захоплювати. Якщо ти говориш не так, тоді краще не говори зовсім...

(Ф. Честерфілд)

Краса стилю й заокругленість періодів справляють на слухачів надзвичайно сильне враження. Надай їм у своїй промові хоча б два заокруглених благозвучних періоди, які вони могли б запам'ятати й повторити, і вони підуть додому настільки ж задоволені, як і ті, які, повертаючись із опери, всю дорогу наспівують одну чи дві мелодії, що вразили їхній слух і втримались у пам'яті...

(Ф. Честерфілд)

Оратор, який виступає перед певною аудиторією, повинен враховувати рівень її здібностей, інтересів і забобонів; у противному випадку він даремно буде розраховувати на вплив серед її слухачів і на їх прихильність. Якщо в аудиторії є якісь упередження проти нього, то, хоч би якими необгрунтованими вони були, він не повинен проходити повз цей несприятливий факт, і, перше ніж приступити до предмета свого виступу, він повинен намагатися прихилити до себе аудиторію й домогтися її прихильності.

(Д. Юм)

Оратор, який виступає на громадських зборах і який бажає прикувати увагу слухачів, повинен говорити з чистим серцем і відкритою душею; він повинен бути завжди однаково настроєним відносно своєї аудиторії. Він повинен показати, що усі, хоч би яким способом вони розходились з окремих питань, насправді переслідують одну мету – істину.

(Е. Фукс)

Щоб стати переконливим оратором, головне правило, здається, полягає у тому, що людина повинна бути завжди впевнена у тому, в чому вона інших переконати наміряється.

(Х. Блер)

...Якщо хочемо ми когось навчити чи розчулити, необхідно спочатку сподобатися: у цьому-то й криється найголовніша пружина, за допомогою якої приводиться в дію уся машина розуму й серця людського.

(Т. Гайар)

Це великий ораторський прийом – вміти іноді тільки вговорити людей, коли їх можна було б переконати. Потім вони часто думають, що їх переконали, між тим як їх просто вмовили.

(Г. Ліхтенберг)

Оскільки оратор прагне до живого практичного впливу промови, він перш за все повинен враховувати місце, де він виголошує промову, ступінь освіченості, рівень розуміння, характер слухачів, щоб не втратити бажаного практичного результату, помилившись у виборі тону, який підходить саме для цієї хвилини, людей і місця.

(Г. Гегель)

Учися подобатися... вдалим вибором слів і точною зміною голосу. Той, хто вміє приємно говорити, прихиляє своїх слухачів, і тому, коли прийде час спонукати їх до чогось доброго чи відхиляти від будь-чого злого, він матиме на них більший вплив.

(С. Пелліко)

Враження, яке зберігається в уяві слухачів після справжньої ораторської промови, являють собою ряд образів. Люди не стільки слухають велику промову, скільки бачать і відчують її. Внаслідок цього слова, які не викликають образів, утомлюють їх. Дитина, яка гортає книгу без малюнків, – це абсолютно те саме, що слухач перед людиною, яка здатна тільки до слововиверження.

(Р. Гарріс)

Якщо людина говорить дійсно те, що думає, то знайдуться слухачі, хоч би якими були перешкоди.

(Т. Карлейль)

Публіка – це той інструмент, на якому грає оратор, але це живий інструмент, який виявляє, зі свого боку, свою активність. Між тими, хто говорить, і тими, хто слухає, відбувається безперервний обмін почуттями й настроями; хто не відчуває цього, не створений бути оратором для натовпу.

(Е. Лабуле)

Кожне слово має тільки те значення, в якому його може сприйняти слухач.

(Дж. Рескін)

Хто береться пояснити щось дуже складне людині, розум якої не досить розвинений, той помічає, що хоча ця людина розуміє кожную частину пояснення зокрема, їй не вдається, однак, зв'язати ці частини в струнку ціле, тому що перша з них вислизає з розуму раніше, ніж засвоїться остання. Це стосується не лише слухачів, але й багатьох читачів.

(Г. Спенсер)

Кращою похвалою ораторові буде, якщо кожний, хто чув його промову, скаже собі: «Але я сам так думав, він лише висловив те, що я відчував».

(Віолле де Дюк)

...Будьте сміливими! Горю тому, в кого немає сміливості зустрічатися віч-на-віч з аудиторією, яка часто тим грізніша, коли вона спокійна й мовчазна!

(М. Ажам)

Оратор має бути знайомий з предметом промови до найменших дрібниць, тоді він зможе скористатися усіма сторонами предмета для досягнення успіху.

В наявності двох умов – знання предмета й знання слухачів – успіх оратора в їх комбінації залежить від сили й обсягу тих розумових здібностей, якими він володіє. Недостатньо навести лише декілька очевидних точок зіткнення предмета з поглядами слухачів; оратор повинен розкрити усі факти, які сюди належать, близькі й віддалені, в усьому їх обсязі.

Для переконливості слід вміти урізноманітнювати вирази. Факт, який не залишив враження в одній формі, може мати успіх при її зміні.

(О. Бен)

Поведінка самого оратора може відбитися на його успіхові.

Під поведінкою оратора мається на увазі взагалі його тон і манери, а зокрема, вибір того чи іншого духу промови – примирливого чи суворого, смиренного і зверхнього.

Поступливість необхідна при наявності сильної опозиції; але дія цієї м'якої манери посилюється, якщо відомо, що оратор має здатність нападати.

(О. Бен)

Якби усі люди були однаковими і перебували завжди у тому самому настрої, ораторові досить було б знати самого себе, щоб уміти впливати на інших. Але при наявності великого розмаїття людських характерів потрібен важкий труд для вивчення значної кількості людей...

Безумовно, кожен оратор має безліч спільних точок зору зі своїми слухачами, але вважати, що всі люди у всьому схильні вчиняти так, як ми самі, це хоча й природно, але неправильно...

Є ще важлива умова – інтелектуальне обличчя слухачів, тобто характер і розміри наявних у них знань, їх практичний спосіб дій.

З розумовим запасом людини і з її здатністю сприйняття необхідно рахуватися, хоч би за чим ми зверталися до неї – навчити її чого-небудь, переконати у чомусь або дати їй насолоду. В ораторському мистецтві це знання дає точку опори доказам оратора і становить необхідну умову для доступності промови.

(О. Бен)

Що стосується вияву почуттів самим оратором, то краще, якщо він буде стримувати себе доти, доки аудиторія не почне надихатися: тоді вона буде чекати натхнення і з його боку.

Виявлення своїх почуттів оратором є могутній засіб захоплювати інших, але часто споглядання того, як оратор стримує свої почуття, швидше запалює аудиторію...

Зрозуміло, що при всякому способі переконання повинен, хоча б тільки зовні, лежати в основі якийсь аргумент, на якому і базується звернення до пристрастей переконуваного.

(О. Бен)

ПРО ГОЛОС, ЖЕСТИ, МІМІКУ ТА РУХИ ТІЛА ОРАТОРА

Є такі слова, інтонації голосу й вирази обличчя, які завжди й незмінно викликають в людях неприємні душевні хвилювання; і є інші слова, інтонації голосу й вирази обличчя, які викликають лише приємні душевні хвилювання.

(Г. Спенсер)

...Його вирази, його очі, голос, рухи тіла, сама пристрасть, яка ним рухає, спонукають вірити, що ця пристрасть істинна. Він (оратор) вражає почуття, а через це вражає душу, тривожить її й торжествує...

(А. Тома)

Як у голосі людини відображаються різні ступені її віку, так людина виявляє тембром голосу свої внутрішні здібності й стан духу. Ясний і глухий, високий і низький, густий і рідкий, дзвінкий і приглушений тембр, швидкість і млявість, монотонність і різка зміна інтонацій, високий дзвінкий дискант і низький гучний бас, одним словом, – уся гама звуків від першого, ледь чутого, до гучних гуркотань грому має певне значення, і ще з'явиться колись людина, яка буде здатна по голосу визначати людський характер...

Тон голосу, очі і вираз обличчя мовця не менш красномовні, ніж самі слова.

Модуляції голосу – найпрекрасніша з усіх чарівностей красномовства. Це музика мовлення.

І хороші оратори, коли хочуть переконати у чомусь своїх слухачів, завжди супроводжують руками свої слова, хоча деякі дурні не турбуються про таку окрасу і здаються на своїй трибуні дерев'яними статуями.

(Леонардо да Вінчі)

...А чого тільки ми не виражаємо руками? Ми вимагаємо, обіцяємо, кличемо й проганяємо, погрожуємо, просимо, відмовляємо, захоплюємося, розкаюємося, лякаємося, наказуємо,

підбадьорюємо, заохочуємо, звинувачуємо, прощаємо, зневажаємо, плещемо в долоні, благословляємо, принижуємо, звеличуємо, вшановуємо, радіємо, співчуваємо, сумуємо, дивуємося, вигукуємо. Стільки ж найрізноманітніших речей, як і за допомогою язика! Кивком голови ми погоджуємося, відмовляємо, вітаємо, вшановуємо, величаємо, запитуємо, виряджаємо, тішимося, пестимо, підкоряємося, погрожуємо, запевняємо, повідомляємо. А чого тільки не виражаємо ми за допомогою брів чи за допомогою плечей! Немає руху, який не говорив би і при тому мовою, зрозумілою усім без усякого навчання, цілком узвичаєною мовою.

(М. Монтень)

Коли промова складається з гарячих рухів, живих вигуків і різноманітних змін голосу, то уява має більше роботи й пристрасті зрушуються швидше.

(Х. Блер)

Як багато може означати вираз душевних рухів в очах, легкий рух руки, маленька зморшка на обличчі, погляд! З якою ясністю, з якою силою, з якою тонкістю й гнучкістю бувають від того видимі й найм'якші риси відчужань, найнепримітніші їхні відтінки, найтихіші переходи й найпотаємніші спорідненості.. Ними і тільки ними можуть душі начебто безпосередньо бесідувати з душами, торкатися одна одої, одна в одну проникати, оживлювати й полонити рвучкою силою. Ними часто робить оратор в одну мить такі дії, яких не зробила б поєднана сила діалектики й красномовства відбірними словами.

(К. Віланд)

Можна язиком говорити одне, а обличчям і жестами виражати прямо протилежне.

(І. Ньєво)

Жести й манери повинні бути як мимовільний наслідок сердечних рухів, а не навпаки...

(Ф. Вейсс)